

СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА КИЇВСЬКОГО ЯК ТВІР СТИЛЮ «ПЛЕТІННЯ СЛОВЕС»

Стиль «плетіння словес» традиційно співвідносять з періодом «другого південнослов'янського впливу». Вчені по-різному характеризують це стилістичне явище, вказують на різні його ознаки, називають «орнаментальним стилем», «емоційно-експресивним», «панегіричною медитацією», пов'язують з античними панегіриками, то з явищем ісихазму і зазвичай атрибутують його як рису пізньосередньовічного літератури. Але всі його ознаки можна знайти в деяких творах києворуського та інших періодів, що свідчить про необхідність уточнити час виникнення прикрашеного стилю. Це обумовлює актуальність роботи.

Зокрема, у Слові про Закон і Благодать митрополита Іларіона Київського зустрічаються такі риси прикрашеного стилю, як художні повтори, синтаксичний паралелізм, ампліфікація, запозичення з богослужбових текстів, використання антитези, анафори й епіфори, молитовні інтонації, акафістні конструкції. Аналіз твору митрополита Іларіона з погляду його приналежності до стилю «плетіння словес» обумовлює новизну роботи.

Слово о Законі і Благодаті є твором стилю «плетіння словес». Митрополит Іларіон особливо часто використовує прийом ампліфікації, поєднаної з анафорою, епіфорою та антитезою, що уподібнює його текст богослужбовим творам на рівні синтаксису, метафорики та образності. Зв'язок із богослужінням підкреслено наявністю молитовних інтонацій, запозичень з гімнографії та загальним спокійним ритмом твору, дещо медитативним. Більш пізні автори прикрашеного стилю – Єпіфаній Премудрий, Пахомій Логофет, Григорій Цамблак – тільки відроджують риси «плетіння словес» у своїх творах. Цей процес повернення до найважливіших стилістичних прийомів і породив так зване «православне Відродження» у східнослов'янських літературах, яке збіглося з актуалізацією ісихастського навчання, перекладацькою діяльністю східних слов'ян, реформою Євфимія Тирновського. Таким чином, зародження тієї стилістичної парадигми, яка панувала в нашій

літературі протягом XIV–XV ст., слід шукати в давніх наших творах, зокрема, у творчості Іларіона Київського.

Ключові слова: Іларіон Київський, Спіфаній Премудрий, стиль «плетіння слів», Д.І. Чижевський, Д.С. Лихачов.

Svinlana Shumilo. “THE SERMON ON LAW AND GRACE” BY METROPOLITAN ILARION OF KYIV AS AN EXAMPLE OF THE STYLE OF “INTERWOVEN WORDS”

The style known as “interwoven words” is traditionally associated with the “Second Southern Slavic Influence.” The scholars describe this method or style in many different ways, pointing out its various characteristics, calling it an “ornamental style”, an “emotionally expressive style” or “panegyric meditation,” and relate it either to the panegyrics of classical literature, or to the development of hesychasm. It is commonly considered a feature of late mediaeval literature. However, all of these elements can be found in several literary works of the Kyivan and other periods that indicates the necessity of determining the actual date of the appearance of this decorative style more precisely. The present study deals with this question.

Specifically, in the “The Sermon on Law and Grace” by Metropolitan Ilarion of Kyiv we find the distinguishing features of the decorative style, namely repetition, syntactic parallelism, exaggeration, borrowings from liturgical texts, alliteration and allegory, prayerlike exclamations, constructions akin to those found in akathists. This article presents a new approach to this literary work of Metropolitan Ilarion, analyzing it as an example of the style of “interwoven words”.

The research results enable the author of this study to conclude that the “The Sermon on Law and Grace” is truly a work written in the style under discussion. Metropolitan Ilarion uses exaggeration particularly often, together with alliteration, allegory and antitheses, allowing us to compare his work to a liturgical prayer, especially in reference to the syntax, the use of metaphors and allusions. Later authors who wrote in this style, such as Epiphanius the Wise, Pachomius Logothetes and Gregory Tsamblak merely revived these features of the decorative style in their works. This process of reviving the use of the most important stylistic devices and elements of the decorative style is one and the same as the so-called “Orthodox Renaissance” in Eastern Slavic literature, which coincided with the incorporation of hesychastic teachings, with the translation work of the Eastern Slavs, and the reforms of Evfimy of Trnovo. Thus, the origin of the stylistic archetype that dominated our literature throughout the 14th–15th centuries is found in our earlier literary works, and more specifically, in the works of Ilarion of Kyiv.

Key words: Ilarion of Kyiv, Epiphanius the Wise, style of the “interwoven words”, D. I. Chyzhevskiy, D. S. Likhachov.

Вступ

Постановка проблеми. Стиль «плетіння слівес» традиційно співвідносять із періодом «другого південнослов'янського впливу». Учені по-різному характеризують це стилістичне явище, окреслюють різні його ознаки, називають «орнаментальним стилем», «емоційно-експресивним», «панегіричною медитацією», пов'язують то з античними панегіриками, то з явищем ісихазму й зазвичай атрибутують його як рису пізньосередньовічної літератури. Але всі його ознаки можна знайти в деяких творах киеворуського періоду. Зокрема, в Слові про Закон і Благодать митрополита Іларіона Київського трапляються такі риси прикрашеного стилю, як художні повтори, синтаксичний паралелізм, ампліфікація, запозичення з богослужбових текстів, використання антитези, анафори та епіфори, молитовні інтонації, акафістні конструкції. Слово про Закон і Благодать є твором стилю «плетіння слівес», а пізніші автори цього стилю – Єпіфаній Премудрий, Пахомій Логофет, Григорій Цамблак – лише відроджують риси прикрашеного стилю у своїх творах, що й посприяло в пізньому середньовіччі виникненню так званого «православного Відродження» в східнослов'янських літературах, яке співпало з актуалізацією ісихастського вчення, перекладацької діяльності східних слов'ян, реформою Євтимія Тирновського. Так, зародження тої стилістичної парадигми, яка панувала в нашій літературі протягом XIV–XV ст., варто шукати в найдавніших творах, зокрема у творчості Іларіона Київського.

Термін «стиль “плетіння слівес”» часто використовують у дослідницькій і навчальній літературі з медієвістики, до того ж як у дуже широкому – щодо всіх творів пізнього середньовіччя, – так і в дуже вузькому – тільки щодо творчості Єпіфанія Премудрого – значеннях. Давно назріла проблема співвіднесення того чи іншого твору давньої літератури з цим стилем та уточнення його хронологічних меж.

Поняття «плетіння слівес» сформувалося наприкінці XIV ст., хоча тоді, безумовно, не сприймалося як точне термінологічне номінування стилю, а було лише одним із художніх виразів Єпіфанія Премудрого (ЖСП, 1995: 250). А втім, Єпіфаній Премудрий також використовував уже усталену формулу, назвавши свою манеру письма плетінням: до нього словосполучення «плетіння слівес», «ізвітє слівес», «вітїйство» багаторазово використовували в стародавній літературі, до того ж у різних значеннях. Аналізу семантичного

наповнення цих понять присвячено статтю В. Д. Петрової (Петрова, 2009: 314–320). Незважаючи на різні семантичні відтінки, які залежно від контексту може мати поняття «плетіння словес», воно досить точно відображує суть нової стилістики, поширеної в літературі всього Православного Сходу в пізньому середньовіччі.

Дискусії щодо досліджуваного явища

Складність поняття «прикрашений стиль», або «плетіння словес» (ми використовуємо ці терміни як синоніми), полягає в тому, що воно не вказує на хронологію існування стилістичного явища та межує з кількома іншими термінами, що застосовуються для визначення тих самих стилістичних особливостей. Стиль, що виник у середньовічних слов'янських літературах після монументального стилю, різні автори називають по-різному, зокрема, ми маємо такі визначення:

1. Орнаментальний стиль. Поняття введене Д. І. Чижевським, широко використовується в медієвістичній літературі, оскільки точно відображує суть нової стилістики – словесний орнамент (див. про порівняння стилю з орнаментом: Зубов, 1953: 145–158; Коновалова, 1974: 325–334). Д. І. Чижевський так характеризує орнаментальний стиль: «Одноманітна монументальність творів XI ст. замінюється розмаїттям орнаментальних прикрас кожного твору, прикрас, які іноді зовсім закривають провідну ідею, тенденцію, змінюють характер твору <...> або провідна ідея розвивається в творі, але проходить через окремі мотиви. Письменник іноді всю композицію твору робить “мозаїчною”, весь час працює з матеріалами різних планів <...> Читач відчуває, що ця заплутаність, складність побудови <...> стосується сутності стилю, тієї складної тканини, подібної до різнобарвного килима, якою тепер є структура літературного твору» (Чижевський, 1956: 133–134). Введене Д. І. Чижевським поняття, однак, є досить суперечливим: автор використовував його стосовно літератури вже другої половини XII ст., у той час як пізніші дослідники позначали ним твори XIV–XV ст., і, здається, мали підстави для цього. Вчений відніс до орнаментального стилю проповіді Кирила Туровського, Києво-Печерський патерик, Галицько-Волинський літопис та Слово о полку Ігоревім. Зазначені дослідником стилістичні особливості проповідей Кирила Туровського, безсумнівно, є результатом ґрунтовного літературного аналізу урочистих слів цього проповідника, але віднесення до цього ж стилю Києво-Печерського

патерика, Галицько-Волинського літопису або Слова о полку Ігоревім викликає сумніви, оскільки ці твори дуже неоднорідні за стилістикою (фольклорні вставки в Слові о полку Ігоревім свідчать про стильові особливості усної народної творчості, а не художньої літератури XII ст.), мозаїчність деяких просто продиктована жанром (патерика чи літопису, наприклад), а не особливостями стилю. Ці факти свідчать, що хронологічні межі орнаментального стилю потребують уточнення.

2. «Експресивно-емоційний стиль» – поняття, введене Д. С. Лихачовим, покликане насамперед позначити особливий стиль світогляду, характерний, на думку дослідника, для пізнього середньовіччя – епохи, коли набуло поширення ісихастське вчення, яке значно впливало на формування нової стилістики: «Зв'язок нового стилю в літературі, – вважав Д. С. Лихачов, розмірковуючи про стилістику того періоду, який він називає Передвідродженням, тобто про XIV–XV ст., – із новими розумовими течіями виразно може бути помічений на самому складі перекладної літератури XIV–XV ст. Перед нами переважно новинки споглядально-аскетичної літератури <...> ісихастів або твори, ними рекомендовані та їм близькі» (Лихачов, 1976: 93). Однак Д. С. Лихачов стверджує про зародження «експресивно-емоційного стилю» в XIV ст., що унеможливило розгляд у межах цієї стилістики творчості Кирила Туровського, Доментіана Хіландарського та інших раннях авторів, хоча стилістично їхні твори подібні до літературної спадщини Єпіфанія Премудрого та інших письменників стилю «плетіння слівес». Крім того, одночасно з Єпіфанієм Премудрим творить митрополит Фотій, проповіді якого ніяк не можна співвіднести з прикрашеним стилем, що ставить під сумнів правомірність називання «плетіння слівес» стилем епохи.

3. Поняття «панегірична медитація» введене Г. М. Прохоровим, який, розглядаючи особливості стилю «плетіння слівес», так пише про Єпіфанія Премудрого: «Він пройшов хорошу риторичну школу або в ростовському “Затворі”, або в південних слов'ян, або у Візантії в греків. Використовуючи, наприклад, прийом гомеотелевтона і гомеоптотона, відверто ритмізуючи при цьому текст, він створює без усякого переходу від звичайної прози, в прозовому оточенні, періоди, що наближаються, на сучасний погляд, до віршованих. Такого роду панегіричні медитації <...> трапляються зазвичай у тих місцях, де йдеться про щось, що викликає в автора почуття вічного, не вимовного звичайними словесними засобами. Такі періоди бувають перенасичені метафорами, епітетами, порівняннями. Синоніми,

метафоричні епітети, порівняння іноді шикуються, як і цитати з Писання, у довгі ланцюги» (Прохоров, 1988: 213). Ідея назвати стилістичну особливість Єпіфанієвих творів «медитацією» перегукується з припущеннями Д. С. Лихачова та багатьох інших учених про зв'язок нової стилістики з ісихазмом, що передбачає медитативну аскетичну практику (Сирку, 1902: 1–176; Дуйчев, 1963: 107–129; Георгієв, 1976: 37–48; Іванова, 1975: 167–175; Лихачов, 1986: 7–56; Каліганов, 1990: 3–34; Турилов, 2010: 235–438 та ін.). Потрібно, однак, зауважити, що деякі вчені, зокрема М. Мулич, говорять про можливу відсутність прямого зв'язку між поширенням цього вчення й виникненням прикрашеного стилю, і зводять досліджуваний стиль до античних панегіриків (Мулич, 1965: 141–156).

4. Стиль «плетіння слівес», хронологічно співвіднесений більшістю вчених із XIV–XV ст., вказує на той корпус літератури, який прийнято пов'язувати з «другим південнослов'янським впливом» (Соболевский, 1894: 147–158, Лихачев, 1986: 30), і це ще одне визначення, яке, хоча й не відображає стилістичних особливостей художніх творів, але досить чітко охоплює саме той пласт творів, який ми зазвичай називаємо літературою стилю «плетіння слівес»: твори Єпіфанія Премудрого, Пахомія Логофета, Григорія Цамблака та митрополита Кипріяна. Цей термін досить чітко визначає й хронологічні межі явища, і територіальні, але саме це змушує нас констатувати факт, що «другий південнослов'янський вплив» не може бути конкретно співвіднесений із досліджуваним нами стилем.

На наш погляд, прикрашений стиль зародився набагато раніше від того періоду, з яким його традиційно співвідносять, – ще в літературі Київської Русі. Розгляньмо з цього погляду літературну спадщину митрополита Іларіона Київського.

Методи дослідження

Для розгляду Слова про Закон і Благодать митрополита Іларіона ми використовували метод стилістичного аналізу художнього твору, який полягав у дослідженні основних рис прикрашеного стилю в обраному нами творі та їх співвіднесення зі стилем «плетіння слівес». За основні риси прикрашеного стилю ми взяли: художні повтори, антитези, ампліфікацію, використання автором акафістних конструкцій, мотиви молитви, співчуття, сердечних переживань, використання літургійних текстів як літературного джерела.

Результати дослідження

Уже сам вступ до твору побудовано за законами прикрашеного стилю: «Благословенъ Господь Богъ Израилевъ», Богъ християнскъ, «яко посѣти и сътвори избавление людемъ своимъ», яко не презрѣ до конца твари своа идольскимъ мракомъ одержимъ быти и бѣсовскимъ служеваниемъ гибнути. Нѣ оправдѣ прежде племя Авраамле скрижальми и закономъ, послѣжде же Сыномъ Своимъ, вся языки спасе Евангелиемъ и крещениемъ, въводя въ обновление пакыбытия, въ жизнь вѣчную.

Да хвалимъ Его убо и прославляемъ хвалимааго от ангель беспрѣстани, ипоклонимся Ему, Ему же поклоняются херувими и серафими, яко, призря, прирѣ на люди своа и не солъ, ни вѣстникъ, нѣ Самъ спасены, не привидѣниемъ пришедъ на землю, но истинно, пострадавъ за ныплотию и до гроба и съ собою въскрѣсив ны.

Къ живуциимъ бо на земли чловѣкомъ въплоть одѣвся приде, къ суциимъ же въ адѣ распятиемъ и въгробѣ полежаниемъ сѣниде, да обои, и живии и мертвии познають посѣщение свое и Божие прихождение и рзумѣють, яко Тѣ есть живыимъ и мертвыимъ крѣпокъ и силенъ Богъ.

Кто бо великъ, яко Богъ нашъ. Тѣ единътворяи чудеса» (СЗБ, 1997).

Ми бачимо тут використання ампліфікації: думка про те, що Бог Сам прийшов і зодягнувся у плоть, повторюється багаторазово й варіюється. Можна бачити і синтаксичні повтори, і використання дієслівної рими: «Идольскимъ мракомъ одержимъ бути и бѣсовскимъ служеваниемъ гибнути»; «Къ живуциимъ бо на землѣ чловѣкомъ въ плоть одѣвся приде, къ суциимъ же въ адѣ распятиемъ и въ гробѣхъ олежаниемъ сѣниде», і численні запозичення з богослужіння: «Хто бо великъ, яко Богъ нашъ. Тѣ единътворяи чудеса».

Іларіон Київський широко використовує повтори тропів, особливо часто вони трапляються, коли проповідник тлумачить боголюдську природу Христа. Там само проповідник вживає антитезу, анафору й синтаксичний паралелізм:

«Яко чловѣкъ во утробу матерню растяше, и яко Богъ изиде, дѣвства не врѣждѣ;

яко чловѣкъ матерне млѣко приать, и яко Богъ пристави ангелы съ пастухы пѣти: «Слава въ вышнихъ Богу»;

яко чловѣкъ повиться въ пелены, и яко Богъ вълхвы звѣздою ведяше;

яко человекъ възлеже въ яслехъ, и яко Богъ от волхвъ дары и поклонение приатъ;

яко человекъ бѣжааше въ Египетъ, и яко Богу рукотворения египетъскаа поклонишася;

яко человекъ прииде на крещение, и ако Бога Иорданъ устранився, възвратися;

яко человекъ, обнажився, вълѣзе въ воду, и ако Богъ от Отца послушество приатъ: «Се естьСынъ мой възлюбленыи»;

яко человекъ постися сорок днии и възалка, и яко Богъ побди искушающаго» (СЗБ, 1997).

Ми навмисно наводимо значну за обсягом цитату зі Слова, щоб підкреслити характерну для «плетіння словес» надмірність словесних прикрас, однією з яких є антитеза, увиразнена різними художніми прийомами. У наведеному фрагменті простежуємо анафору – усі синтагми починаються з однакових конструкцій: «яко человекъ» або «яко Бог», і це надає особливу ритмічність і поетичність твору; паралелізм синтаксичних конструкцій – кожне речення складається з двох частин, перша з яких містить інформацію про людське ество Христа, а друга – про божественне. Як відомо, саме паралельні синтаксичні конструкції Д. С. Лихачов особливо виділяв у творах давньоруської літератури, розглядаючи окремо випадки стилістичної симетрії як художній прийом, запозичений давньоруськими книжниками з Псалтиря (Лихачов 2001: 155).

Посднуючи в одному реченні протилежні за змістом вислови про Христа, автор досягає ефекту парадоксальності. Особливо яскраво це виражено тоді, коли проповідник використовує словесний повтор для акцентування діаметрально протилежних явищ, як у реченні: «*Яко человекъ бѣжааше въ Египетъ, и яко Богу рукотворения египетъскаа поклонишася*» (СЗБ, 1997). Такі фрази написані в найкращих традиціях «плетіння словес»: тут і повтор, і анафора, і паралелізм, і парадоксальне поєднання непоєднуваного, і надмірність – оскільки речення знаходиться серед подібних до нього, і кількість таких синтагм налічує не один десяток.

Отже, митрополит Іларіон використовує прийом парадоксально-го вислову про Бога – один із найпоширеніших у богослужбовій літературі. Особливо яскраво прагнення до парадоксальних з'єднань непоєднуваного відобразилося в житійній та проповідницькій літературі Болгарії в період «другого південнослов'янського впливу» (Каліганов, 1990: 3–33). Парадокс, як і всі художні засоби, безумовно, справляє естетичний вплив (він слугує особливому загостренню

естетичного сприйняття), але разом із тим завжди відображує певні особливості світогляду автора. Суперечливість – невід’ємна ознака святості в розумінні середньовічного книжника і всього середньовіччя загалом. Чим менше зовнішнє, тим більше внутрішнє, чим важче тілесне життя, тим солодше духовне. Перед нами парадокс уже не логічного рівня, а набагато вищого – світоглядного.

У творі Іларіона Київського трапляються такі яскраві прийоми стилю «плетіння слес», як ланцюжки синтагм, синонімічні перелічення, тобто ампліфікації, художні повтори. Проповідник частіше використовує ампліфікацію в другій половині Слова: у першій половині автору важливо розповісти сюжет, тому ампліфікація тут менш доречна, у другій же половині твір наповнений вихваляннями, емоційними описами й молитовними періодами, і тут постійно використовується прийом ампліфікації.

Ліричні відступи у вигляді молитовних звернень автора до Бога повністю складаються з ампліфікацій. Очевидно, автор пов’язує ампліфікацію в тексті з молитовним підтекстом: щоразу такі синонімічні перелічення виникають тоді, коли за змістом передбачається молитовне звернення до Бога з проханням, подякою або славослів’ям. Цей же прийом допомагає автору створити похвалу й Володимирі Великому:

«Радуйся, учителю нашъ и наставниче благовѣрїю! Ты правдою бѣ облѣченъ, крѣпостию прѣпоясанъ, истиною обутъ, съмысломъ вѣнчанъ и милостынею яко гривною и утварью златою красуєся. Ты бѣ, о честнаа главо, нагьимъ одѣние, ты бѣ алчьнымъ кърмитель, ты бѣ жаждюющимъ утробѣ ухлаждение, ты бѣ въдовицамъ помощник, ты бѣ страннымъ покоище, ты бѣ бескровнымъ покровъ, ты бѣ обидимымъ заступникъ, убогымъ обогащение» (СЗБ, 1997).

У цьому уривку привертає до себе увагу варіативність звернень до Володимира: автор підбирає безліч імен, щоб охарактеризувати князя, починає своє звернення словом «радуйся», і це споріднює наведений уривок із акафістом, для якого також характерні початкове «радуйся» та множинність іменувань.

Митрополит Іларіон нерідко використовує синтаксичний паралелізм для створення ампліфікації:

«Се бо уже и мы съ всѣми христиаными славимъ Святую Троицу, и Иудеа молчить; Христос славимъ бываєть, а иудеи кленоми; языци приведени, а иудеи отринувени.

И уже не идолслужителе зовемся, нѣ христианин, не еще безнадежници, нѣ уповающе въ жизнь вѣчную. И уже не капище

сътонино съграждаемъ, нь Христовы церкви зиждемъ; уже не закалаемъ бѣсомъ другъ друга, нь Христос занызакалаемъ бываетъ и дробимъ въ жертву Богу и Отцю» (СЗБ, 1997).

Висновки

Отже, всі основні художні прийоми прикрашеного стилю, тобто «плетіння слівес», легко виявляються в творах митрополита Іларіона, які, відповідно, можуть розглядатися як літературне джерело для авторів «другого південнослов'янського впливу» та як власне твори стилю «плетіння слівес». Сам прикрашений стиль треба розглядати як явище, що охоплює більш широкий хронологічний відрізок, ніж період «другого південнослов'янського стилю»: можна припустити, що і в пізньому середньовіччі, у творчості Єпіфанія Премудрого, Пахомія Логофета та Григорія Цамблака відбулося лише відродження того стилю, який почав існувати ще за часів Київської Русі.

Література

1. Георгиев Е. (1976). Розгръщане на новаторските тенденции в книжовното дело на Евтимий Търновски от неговите ученици и последователи. *Търновска книжовна школа. Т. II: Втори международен симпозиум*. Велико Търново. С. 37–48.
2. Дуйчев И. (1963). Центры византийско-славянского общения и сотрудничества. *Труды отдела древнерусской литературы (ТОДРЛ)*. Т. 19: Русская литература XI–XVII веков среди славянских литератур. Москва; Ленинград. С. 107–129.
3. Зубов В. (1953). Епифаний Премудрый и Пахомий Серб: к вопросу о редакциях Жития Сергия Радонежского. *ТОДРЛ*. Москва; Ленинград. Т. 9. С. 145–158.
4. Иванова К. (1975). Отражение борьбы между исихастами и их противниками в переводной полемической литературе балканских славян. *Actes du XIV-e congrès international des études byzntines*. P. II. Roma. S. 167–175.
5. Іларіон Київський, митрополит. (1997). Слово о Законе и Благодати. *Библиотека литературы Древней Руси / РАН. ИРЛИ; под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Понырко*. Санкт-Петербург: Наука, 1997. Т. 1: XI–XII века. <http://lib2.pushkinskiydom.ru/tabid-4868>.
6. Калиганов И. (1990). Тысячелетние традиции болгарской литературы. *Родник златоструйный: памятники болгарской литературы IX–XVIII веков*. Москва. С. 3–34.

7. Коновалова О. (1974). Изобразительные и эмоциональные функции эпитета в Житии Стефана Пермского. *ТОДРЛ*. Ленинград. Т. 28. С. 325–334.
8. Лихачев Д. (2001). Историческая поэтика русской литературы. Смех как мировоззрение. Санкт-Петербург: Алетейя.
9. Лихачев Д. (1986). Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России. *Исследования по древнерусской литературе*. Ленинград: Наука. С. 7–56;
10. Лихачев Д. (1973). Развитие русской литературы XI–XVII вв. Ленинград: Наука.
11. Петрова В. (2009). О содержании термина «Плетение словес» в средневековой славянской книжности. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. Нижний Новгород. № 6–2. С. 314–320.
12. Преподобного. (1995). Преподобного во священноиноких отца нашего Епифания, сочинено бысть слово о житии и учении святого отца нашего Стефана, бывшаго в Перми епископа. *Святитель Стефан Пермский: к 600-летию со дня преставления / Пер., вступ. ст., подг. текстов Г. М. Прохорова*. СПб.: (ЖСП).
13. Прохоров Г. (1988). Епифаний Премудрый. *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Ленинград. Вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.). Ч. 1. С. 213.
14. Соболевский А. (1894). Южнославянское влияние на русскую письменность в XIV–XV вв. Санкт-Петербург: Типография М. Меркушева.
15. Сырку П. (1902). Очерки из истории литературных сношений Болгар и Сербов в XIV–XVII вв. *СОРЯС*. Т. 71. Санкт-Петербург. № 2. С. 1–176.
16. Турилов А. (2010). *Slavia Cyrillomethodiana: источниковедение истории и культуры южных славян и Древней Руси. Межславянские культурные связи эпохи средневековья*. Москва: Знак. С. 235–438.
17. Чижевський Д. (1956). *Історія української літератури*. Нью-Йорк.
18. Mulič M. (1965). Pletenje sloves i hezihazam. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. Kn. 7. Zagreb. S. 141–156.

References

1. Georgiyev, E. (1976). Rozgrshchane na novatorskite tendentsii v knizhovnoto delo na Evtimiy Trnovski ot negovite uchenitsi i posledovateli [Unfolding of the innovative tendencies in the literary work of Evtimiy Tarnovski by his students and followers]. *Trnovska knizhovna shkola*. Т. II: Vtori mezhduranroden simpozium. Veliko Trnovo. P. 37–48. [in Bulgarian]
2. Duychev, I. (1963). Tseny vizantiysko-slavyanskogo obshcheniya i sotrudnichestva [Centers for Byzantine-Slavic communication and cooperation].

- Trudy odela drevnerusskoy literatury (TODRL)*. T. 19: Russkaya literatura XI–XVII vekov sredi slavyanskikh literatur. Moskva; Leningrad. S. 107–129. [in Russian]
3. Zubov, V. (1953). Epifaniy Premudryy i Pakhomiy Serb: k voprosu o redaktsiyakh Zhitiya Sergiya Radonezhskogo [Epiphanius the Wise and Pachomius the Serb: on the issue of editions of the Life of Sergius of Radonezh]. *TODRL*. Moskva; Leningrad. T. 9. S. 145–158. [in Russian]
  4. Ivanova, K. (1975). Otrazheniye borby mezhdru isikhastami i ikh protivnikami v perevodnoy polemicheskoy literature balkanskikh slavyan [Reflection of the struggle between hesychasts and their opponents in the translated polemical literature of the Balkan Slavs]. *Actes du XIV-e congres international des Studes byzntines*. P. II. Roma. S. 167–175. [in Russian]
  5. Ilarion, Kiyevskiy mitropolit. (1997). Slovo o Zakone i Blagodati [The Sermon on Law and Grace]. *Biblioteka literatury Drevney Rusi* / RAN. IRLI; pod red. D. S. Likhacheva. L. A. Dmitriyeva. A. A. Alekseyeva, V. Ponyrko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 1: XI–XII veka. <http://lib2.pushkinskijdom.ru/tabid-4868>.
  6. Kaliganov, I. (1990). Tysyacheletniye traditsii bolgarskoy literatury [Millennial traditions of Bulgarian literature]. *Rodnik zlatostruynyy: pamyatniki bolgarskoy literatury IX–XVIII vekov*. Moskva. S. 3–34. [in Russian]
  7. Konovalova, O. (1974). Izobrazitelnyye i emotsionalnyye funktsii epiteta v Zhitiy Stefana Permskogo [The visual and emotional functions of the epithet in the Life of Stephen of Perm]. *TODRL*. Leningrad. T. 28. S. 325–334. [in Russian]
  8. Likhachev, D. (2001). Istoricheskaya poetika russkoy literatury. Smekh kak mirovozzreniye [Historical poetics of Russian literature. Laughter as a worldview]. SPb.: Aletyya. S. 155. [in Russian]
  9. Likhachev, D. (1986). Nekotoryye zadachi izucheniya vtorogo yuzhnoslavyanskogo vliyaniya v Rossii [Some tasks of studying the second South Slavic influence in Russia]. *Issledovaniya po drevnerusskoy literature*. Leningrad: Nauka. S. 7–56; [in Russian]
  10. Likhachev, D. (1973). Razvitiye russkoy literatury XI–XVII vv. [The development of Russian literature in the XI–XVII centuries.]. Leningrad: Nauka. S. 93. [in Russian]
  11. Mulič, M. (1965). Pletenije sloves i hezhihazam [‘Interwoven words’ and hesychasm]. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. Kn. 7. Zagreb .S. 141–156. [in Croatian]
  12. Petrova, V. (2009). O sodержanii termina «Pletenije sloves» v srednevekovoy slavyanskoy knizhnosti [On the meaning of the term ‘interwoven words’ in medieval Slavic literature]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*. Nizhniy Novgorod. № 6–2. S. 314–320. [in Russian]

13. Prepodobnogo. (1995). Prepodobnogo vo svyashchennoinokikh ottsa nashego Epifania. sochineno byst slovo o zhitii i uchenii svyatogo ottsa nashego Stefana. byvshago v Permi episkopa [By our Reverend father Epiphanius, a sermon was written about the life and teachings of our holy father Stephen, who was bishop in Perm]. *Svyatitel Stefan Permskiy: k 600-letiyu so dnya predstavleniya* / Per., vstup. st. podg. tekstov G. M. Prokhorova. SPb. (ZhSP). S. 250. [in Russian]
14. Prokhorov, G. (1988). Epifaniy Premudryy [Epiphanius the Wise]. *Slovar knizhnikov i knizhnosti Drevney Rusi. Leningrad. Vyp. 2 (vtoraya polovina XIV–XVI v.)*. Ch. 1. S. 213. [in Russian]
15. Sobolevskiy, A. (1894). Yuzhnoslavianskoye vliyanie na russkuyu pismennost v XIV–XV vv. [South Slavic influence on Russian writings in the XIV–XV centuries]. Sankt-Peterburg. S. 147–158. [in Russian]
16. Syrku, P. (1902). Ocherki iz istorii literaturnykh snosheniy Bolgar i Serbov v XIV–XVII vv. [Essays from the history of literary relations between Bulgarians and Serbs in the XIV–XVII centuries]. *SORYaS*. T. 71. Sankt-Peterburg. № 2. S. 1–176. [in Russian]
17. Turilov, A. (2010). Slavia Cyrillomethodiana: istochnikovedeniye istorii i kultury yuzhnykh slavyan i Drevney Rusi [Slavia Cyrillomethodiana: Source Study of the History and Culture of the South Slavs and Ancient Rus]. *Mezhslavyanskiye kulturnyye svyazi epokhi srednevekovia*. Moskva: Znak. C. 235–438. [in Russian]
18. Chyzhevskiy, D. (1956). Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]. New-York. [in Ukrainian]